

Мамашарип кызы Б.

ҮЙ-БҮЛӨ УКУГУНУН ТҮШҮНҮГҮ

Мамашарип кызы Б.

ПОНЯТИЕ СЕМЕЙНОГО ПРАВО

Mamasharip kyzy B.

THE CONCEPT OF FAMILY LAW

УДК:343.018:33

Бул макалада үй-бүлө укугунун түшүнүгү жана үй бүлөнүн мааниси, ага берилген аныктамалар жөнүндө жазылган.

В этой статье рассмотрены понятие семейного права и сущность семьи и определение семьи

In this article the concept of family law and the essence of the family, the definition of family.

Кыргыз Республикасынын укук системасы укук тармактарын бириктирген ар кандай укук нормалардын жыйындысын өз ичине камтыйт. Ар бир укуктук тармак өздөрүнүн жол жоболорунун жана ыкмаларынын жардамы менен бир өңчөй коомдук мамилелерди жөнгө салат. Алардын бири үй-бүлө укугу. Үй-бүлө укугун башка укук тармактарынан айырмалоо үчүн жана үй-бүлө укугун өзүнчө укуктук тармак катары бөлүп кароо үчүн предметтин укуктук жөнгө салынышын жана жөнгө салуунун ыкмаларын ачып көрсөтүү зарыл. Үй-бүлө укугу - укук тармак катары предмети жана жөнгө салуунун ыкмалары менен мүнөздөлөт.

Үй-бүлө укугу коомдук мамиленин белгилүү бир түрүн – никелешүүнүн негизинде келип чыккан үй-бүлөлүк мамилелерди, кандык тууганчылыкты, асырап алууну, балдарды үй-бүлөдө тарбиялоону жөнгө салат. Үй-бүлө укугу - үй-бүлө мүчөлөрүнүн: жубайлардын, ата-энелердин жана балдардын (асырап алуучулардын жана асырандылардын), о.э. мыйзам чегиндеги туугандардын жана башка адамдардын ортосундагы жеке мүлктүк эмес жана мүлктүк мамилелерин жөнгө салуучу нормалардын тутумун камтыган укуктун өз алдынча тутуму.

Ал эми, үй-бүлө укугунун предмети - бул үй-бүлө түзүү жана үй-бүлөнүн бар болуу процессинде пайда болгон коомдук мамилелер кирет. Үй-бүлө укугун жөнгө салуунун предмети катары үй-бүлө эмес, үй-бүлөлүк мамилелер эсептелет (үй-бүлө мүчөлөрүнүн ортосундагы). Бирок, үй-бүлө мамилелеринин баары эле укуктук жөнгө салууга жатпайт. Мисалы, жубайлардагы сүйүү, сыйлоо, өз ара макулдук сезимдери укуктун нормалары менен жөнгө салынбайт, ал эми моралдык нормалар, салттар, диний көз караштар менен жөнгө салынат.

Кыргызстан элинин Демократиялык Кодексинде чыныгы демократиялык мамилелер үй-бүлөдөн башталат жана демократиялуулук муундардын байланышын чыңдайт. Дени сак үй-бүлө жарандык коомдун эң баалуу бөлүкчөсү жана суверендүү мамлекеттин руханий негизин билдирет, – деп айтылган. Ошондуктан, үй-бүлө укугунун предмети болуп, никеден кандык тууганчылыктан, балдарды үй-бүлөдө тарбиялоого кабыл алуудан пайда болгон коомдук мамилелер эсептелет.

КР Конституциясына ылайык Үй-бүлө кодексинде төмөндөгүдөй белгиленген:

- никеге туруунун шарттарын жана тартибин, никенин токтотулушун жана анын жараксыздыгын аныктайт;

- үй-бүлө мүчөлөрүнүн: жубайлардын, ата-энелер менен балдардын (асырап алуучу менен асырандылардын), кээ бир учурларда үй-бүлө мыйзамында каралган башка туугандарынын ортосундагы жеке мүлктүк эмес жана мүлктүк мамилелерди жөнгө салат;

- ошондой эле, ата-энеден кароосуз калган балдарды үй-бүлөгө жайгаштыруунун формасын жана тартибин аныктайт.

Үй-бүлө укугу Кыргыз Республикасынын Үй-бүлө кодекси менен жөнгө салынат. **Үй-бүлө кодекси 5-сентябрда 2003-жылы, 1969-жылкы Нике жана Үй-бүлө кодексинин алмашуусу менен күчүнө кирген. Ал 8 бөлүктөн 177 статьядан турат.**

Кыргыз Республикасынын үй-бүлө мыйзамынын жаңыланышы – өлкөнүн саясий, социалдык-экономикалык жактан орчундуу өзгөрүшүнө, Кыргыз Республикасынын Конституциясынын жана азыркы күчүндөгү Кыргыз Республикасынын Жарандык Кодексинин талабына ылайык үй-бүлө мамилелеринин жооп берүүсүнө байланыштуу.

Өлкөбүздөгү жана бүткүл дүйнөдөгү түзүлгөн турмуш жагдайга байланыштуу үй бүлө мыйзамы олуттуу өзгөрдү. Буга байланыштуу азыркы «Үй-бүлө укугун» үйрөнүүдө окуу методикалык жана практикалык окуу куралдарынын, о.э. бардык адабияттарга Кыргыз Республикасынын жаңы кодексинин негизинде кошумчалоо зарылдыгы келип чыккан.

Үй-бүлө мыйзамдары үй-бүлөнү чыңдоо, үй-бүлө мамилелерин өз ара сыйлоо, жардам берүү, үй-бүлөнүн ички ишине кийлигишүүсүнө жол бербөө, үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктарын тоскоолдуксуз жүзөөгө ашыруусун коргоо зарылчылыгынан келип чыгат. Үй-бүлө укугунун негизги максаты: үй-бүлө мамилелерин жөнгө салуу, жубайлардын үй-бүлөдөгү укуктарынын тендигине, үй-бүлөнүн ички маселелерин өз ара макулдашып чечүүсүнө, балдарды тарбиялоого артыкчылык берүүгө, алардын бейпилдигине жана өсүп жетилишине камкордук кылууга, үй-бүлөнүн жашы жетелек жана эмгекке жарамсыз мүчөлөрүнүн укуктары менен кызыкчылыктарын тиешелүү камсыз кылуу принциптерине ылайык жүзөөгө ашыруу. Биздин Конституциябызда айтылгандай **үй-бүлө** – коомдун алгачкы уюткусу. Үй-бүлө аталык, энелик, балалык бүткүл коомдун өзгөчө камкордугунун жана айрыкча мамлекеттин коргоосунун жүйөөсү. Мамлекет жарандарды үй-бүлөлүк турмушка жубайлыкка жана энеликке даярдоону камсыз кылат [1].

Үй-бүлө туруктуу түзүлүш катары пайда болот да өз курамына нике, туугандык же багып алуу жагынан байланышы бар адамдарды камтыйт. Бирок түзүлүшү боюнча үй бүлөлөр ар башка элдерде гана эмес, бир эле улуттун ичинде да айырмаланат. Үй-бүлөнүн эң эле кеңири тараган түрү – ата-эне жана балдардан турган өзөк (**нуклеардык**) үй-бүлө. *Моногамия* – бир эркектин бир аял менен никеге туруусу. Бирок бардык эле жубайлар балалуу болбогондуктан, үй-бүлөлөрүнүн түзүлүшү да ар башкача болот. Көп өлкөлөрдө ата-энесинин бирөө гана бар үй-бүлөлөр арбын кездешет. А түгүл адамдар чоңураак үй-бүлө болуп биригиши үчүн экономикалык жана социалдык кысым жасаган өлкөлөр да бар. Ошол эле учурда көпчүлүк коомдордо жалгыз-жарым үй-бүлөлөр моралдык да, экономикалык жактан да колдоого татыктуу, эгер каражаты жетишсе алар ошондой эле бөлөк болуп жашаганга укуктуу деп эсептелет. Араб эмираттары сыяктуу өлкөлөрдүн мыйзамында эркектердин бир эле мезгилде бир нече аялдуу болушуна (*полигамияга*) уруксат берилет [2]. Кыргызстанда буга жол берилбейт. Ал эми тескерисинче Түштүк Индия менен Тибеттин кээ бир жерлеринде мурда кезиккендей бир аялдын бир нече күйөөлүү болушуна (*полиандрияга*) жол берген коомдор абдан сейрек учурайт. Бирок мындай учурлардын баарында диний ишенимдин эрежелерин күндөш аял же эркектердин укуктары корголушун талап кылынат.

Нуклеардыктан тышкары уул-келин, кыз-күйөө, неберелери кошо камтыган чоң үй-бүлөлөр болот. Мунун айрыкча үй-бүлөлүк мамилелерди башка социалдык байланыштардан алда канча өйдө койгон элдер үчүн мааниси абдан зор. Үй-бүлөнүн мындай түрү Батыш өлкөлөрүндө абдан сейрек кездешсе да, Борбордук Азияда өтө кеңири таралган. Батыштагы айрым өлкөлөрдө балдар финансы (акча каражаты) жагынан өз ата-энелеринен эрте көз карандысыз болуп, ошондой эле үйүнөн алыс жерлерде жогорку билим алып же иштеп жүргөн жаштар көп кездешкендиктен, чоң үй-бүлөлөрдүн мүчөлөрүнүн ортосундагы алака (мамиле, карым-катнаш) начарлап же такыр эле жоюлуп кеткен. Ал эми Борбор Азиядагы түпкүлүктүү элдин көпчүлүгүндө үй-бүлө негизинен чоң бойдон калып, иерархиялык түзүлүшүн да сактап келет. Мисалы, эркектердин улуусу башкарат, ж.б. Орус юристи В.А.Рясенцев үй бүлө түшүнүгүн экиге бөлгөн: социалдык (жалпы) жана юридикалык (атайын). **Социалдык** маанисинде үй-бүлө бул «никеге негизделип тууганчылык, баланы үй-бүлөдө тарбиялоого кабыл алуу, жашоонун жалпылыгын мүнөздөгөн, бир кызыкчылыктагы, өз ара сарамжалдашуучу адамдардын биригүүсү» [3]. Ал эми **юридикалык** мааниде **үй-бүлө** – бул «никенин негизинде пайда болгон укук жана милдеттери байланышкан, тууганчылыктын, бала багып алуу же баланы тарбиялоого кабыл алуунун башка формасына жана үй-бүлөнүн бекемделишине жана өсүшүнө жардамдашкан адамдардын чөйрөсү» [4].

Үй-бүлө *инсандык, коомдук жана экономикалык* функцияларды аткарат. Үй-бүлөнүн инсандык функциясы эркек менен аялдын интимдик (жыныстык) карым катнашын нике аркылуу мыйзамдаштырууда турат. Үй-бүлөнүн негизги функциясы үй-бүлө мүчөлөрү баш калкалап, өздөрүн тынч сезе турган үй-жай куруу. Муну кандайдыр бир деңгээлде үй-бүлөнүн экономикалык функциясы десек да болот. Ушул сыяктуу дагы бир маанилүү функциялардын бири – тукум улоо. Сүт эмүүчүлөрдүн ичинен адам баласы эң эле алсызы, кароого да өтө муктаж болот. Балдарды бой тартканга чейин ичинтип кийинтүү эле эмес, андан да маанилүүсү - ар тараптуу билим берүү талап кылынат.

Үй-бүлө мамилелерин укуктук жөнгө салуу – эң башкысы үй-бүлөнү бекемдөөгө, үй-бүлө мамилелерин өз ара сыйлоого, үй-бүлө мүчөлөрүнүн бири-бирине жоопкерчиликтүүлүгү жана жардамдашуулары, үй-бүлөнүн ички ишине башкалардын кийлигишүүсүнө жол бербөөгө, үй-бүлө мүчөлөрүнүн укуктарынын тосколдуксуз иш жүзүнө ашыруусуна багытталган.

Үй-бүлөлүк мамилени укуктук жөнгө салуунун зарылчылыгы анын коомдогу маанилүүлүгү менен түшүндүрүлөт. Үй-бүлөнүн баалуулугу жана анын коомду өнүктүрүүдөгү ролу ээлейт. Адам укугунун тегерегиндеги Эл аралык укуктук документтерде (10-декабрь 1948-жылы кабыл алынган Адам укугун коргоо жөнүндөгү декларацияда, 16-декабрь 1966-жылы кабыл алынган Экономикалык, социалдык, маданий укуктарда) белгиленген «Үй-бүлө – бул табигый жана коомдун негизги уюткусу жана ал коом жана мамлекет тарабынан корголууга тийиш».

Жогоруда айтылган жобо Кыргыз Республикасынын Конституциясы тарабынан да бекемделген.

Кыргыз республикасында кабыл алынган башка нормативдик укуктук актыларда «үй-бүлөгө» ар түрдүү аныктамаларды беришкен. Мисалы, Кыргыз республикасынын «Зомбулуктан социалдык укуктук коргоо» жөнүндөгү закондо үй-бүлө – бул өз ара никелешүүдө турушкан, туугандык же өздүк мамиледеги, бирге жашашкан жактар. Кыргыз республикасынын «**Эл каттоо жөнүндөгү мыйзамында**» үй-бүлө – бул «никеге же тууганчылыкка же жекеликке негизделип турмуш тиричилигинин жана өз ара жоопкерчилигинин жалпылыгы менен байланышкан, бирге түтүн булатышкан адамдардын биригүүсү».

Адабияттар:

1. Кыргыз Республикасынын Конституциясы. Бишкек, 2010.,15-б.
2. Ташболотова А.З. Үй-бүлө укугу боюнча окуу усулдук комплекси. – Бишкек, 2013. 21-б.
3. Большой энциклопедический словарь. Под ред: Прохорова А.М. – М.1997.1082-б.
4. Муратбекова С.М., Ибраимов Р.Т. Семейное право Кыргызской Республики. 7-б.

Рецензент: к.ю.н. Нарматов Х.Б.